

ABRAHAMSLÄTTER

FÖR MER AN fyrtio år sedan läste jag i en indianbok för första gången om Abrahams slätter: en skogslöpare lyckades värva en avlägsen indianstam för Englands sak, och i det avgörande ögonblicket ingrep han och hans bundsförvanter i den batalj som gav Kanada åt det brittiska imperiet. Skildringen var målade, och ordet Abrahams slätter fick en magisk klang.

Och utan tvivel är slaget på Abrahams slätter utanför Quebec ett av de mest vykorts-mässigt tjugande i historien. William Pitt hade givit ny kraft åt den engelska insatsen i det sjuåriga kriget: ett av hans djärvaste initiativ var att sända den 32-årige James Wolfe i spetsen för en stor expedition till Amerika för att erövra Nya Frankrike. I slutet av juni 1759 låg den brittiska flottan utanför det starkt befästa Quebec, där blomman av den lilla franska armén i Kanada under general Montcalm — segerrik i en rad strider under de föregående åren — samlats för att möta angreppet. Belägringen gick inte framåt, ett anfall i stor stil i slutet av juli misslyckades totalt. Wolfe, dödssjuk och övertygad om att belägringens upphävande — ofrånkomligt då isen kom i oktober eller november — skulle göra slut

"Wolfe's död" av historiemålaren B. West; i National Gallery of Canada.

på hans militära rykte, beslöt sig för en utväg som syntes förtvivlad. Med sina bästa trupper landsteg han på morgonen den 13 september vid St Lawrencefloden ovanför Quebec, klättrade uppför branten till den högslätt som behärskade huvudvägen till staden, tog till fånga de fåtaliga och överraskade franska vaktposterna och ställde upp till drabbning. I denna situation fann Montcalm det nödvändigt att rycka ut ur Quebec och leverera batalj på öppna fältet. Detta var Wolfes avsikt: hans trumfkort var de väldisciplinerade engelska soldaternas förmåga att

vänta med eldgivningen tills de "såg fienden i vitögat".

Abrahams slätter — ett exercisfält på kanske en kvadratkilometer — var den idealiska platsen för detta fältslag i miniatyr, med tre- till fyratusen man på vardera sidan. Den engelska armén ställdes upp på blott två led i stället för de vanliga tre; det var "den tunna röda linjen" mer än hundra år innan uttrycket blev ett eggande slagord. Nästan endast reguljära trupper deltog på denna sida; indianstammen som nyss nämdes är en uppfinning. Montcalm, som var angripare, lät de vitrockade regementena från moderlandet — La Reine, Languedoc, Roussillon, Berry — marschera i centrum; på flyglarna placerades den franska kanadensiska milisen och "vildarna". Redan på 200—300 meters håll började man skjuta på den franska sidan; engelsmännen stod med "på axel gevär" medan säckpiporna spelade. Då fransmännen var på trettio meters avstånd kom ordern att ge eld från de engelska regementscheferna. Två salvor, "så samlade att de verkade som ett enda skott", och slaget var slut. Fransmännen flydde i oordning, och ett par dagar senare kapitulerade Quebec.

De fulländande detaljerna är talrika. Både Wolfe och Montcalm stupade. Båda presterade gripande avskedsord: Wolfe förklarade sig dö nöjd då han hörde att fransmännen flydde, Montcalm uppmanade de sörjande att inte tänka på honom, utan på Quebec. Mest berömd är dock berättelsen om hur Wolfe, då han omgiven av sina adjutanter roddes till landstigningsplatsen (Wolfe's vik), viskande citerade Thomas Grays ryktbara, några år tidigare utkomna "Elegi, skriven på en lantkyrkogård":

Allt skrytet av anor, höghetens
pomp och makt,
skönhetens glans, och guldets,
avbida lika
en oundviklig stund, stunden av
Intets natt:
och årens vägar, vart leda de?
Blott till graven.

Han slutade med att säga:
"Jag skulle hellre vilja ha skrivit de raderna än erövra Quebec."

*

Den historiska debatten kring den brittiska erövringen av Kanada har varit ingående och till stor del destruktiv. Destruktiv i den meningen att problem som äldre forskare — t. ex. den store Parkman — ansåg lösta numera framstår som ytterst invecklade och att uppgifter, som förr godtog utan tvekan, nu anses tvivelaktiga eller oriktiga. Den gamla tesen att den franska regeringen prissgav Kanada på grund av bristande sinne för dess värde har ställts under omprövning, likaså den länge härskande tanken att madame de Pompadours lättsinne var en huvudorsak till Versaillespolitikens svagheter. Voltaires fras att Kanada var "nägra isberg" utan betydelse godtog inte av de franska statsmännen, men dessa var, har man påstått, så fångade av planen på en invasion av själva England att det direkta försvaret av Kanada åsidosattes. Mera begränsade problem har likaledes ställts i ny belysning. Man har betvivlat klokheten i Wolfes taktik och nödvändigheten av att Montcalm levererade batalj. En djupt troende historiker, abbé Robitaille, fann i en bok för några år sedan det hela så komplicerat att den egentliga förklaringen helt enkelt måste vara Guds vilja "att ge Kanada åt England" för att straffa fransmännens synder, inte för att dessa synder var värre än de engelska, men därför att Gud främst straffar de nationer han älskar.

Kritiken har gått ut även över de romantiska detaljerna. Wolfes och Montcalms "sista ord" betraktas som osäkra. En hel litteratur har uppstått kring "Wolfe och Grays elegi" — slutresultatet blir ovisshet om episodens autenticitet.

Men det väsentliga är att hela erövringen i vad man kan kalla den omedvetna offentliga propagandan framträder i ett vackert, försonande ljus. Wolfe och Montcalm är båda, inte nationalhjältar, det vore för mycket sagt, men väl hjältar; den ene med drag av melankolisk pliktpedant, den andre elegant och överdådig som en sann fransman, båda till döden stridande om det stora priset Kanada. I skolböcker dominerar den bilden; i Quebec står statyerna av Wolfe och Montcalm på några hundra meters avstånd; ett minnesmärke på Abrahams slätter omtalar att franska, engelska och amerikanska trupper tillsammans paraderat på den plats där deras förfäder en gång kämpade. 1759 har för Kanada blivit det samma som inbördeskriget hundra år senare för USA: en klenod för både segrare och besegrade. Det hör till de många bevisen för att det stora experimentet med engelsmän och fransmän förenade i en stat i stort sett lyckats — till de många reservationerna blir det skäl att återkomma.

*

Då Kanada blev en engelsk koloni utgjordes befolkningen — helt koncentrerad till remsor vid östkusten och kring St Lawrencefloden — av bortåt 70.000 fransmän. Under åtskilliga årtionden förblev den franska folkgruppen starkast, men småningom fick engelsmännen flertal genom immigration. Nu beräknas av 14 miljoner invånare drygt 3,5 miljoner vara av fransk härkomst, vilket, då knappast någon invandring förekommit från Frankrike, innebär att folkgruppen varit en av de mest fruktsamma i historien; av brittisk (inklusive ir-

ländsk) härkomst är bortåt 6 miljoner; övriga huvudgrupper är tyskar, ukrainare, skandinaver (250.000, varav nära 100.000 svenskar), holländare, judar, polacker och indianer.

Britterna i det övriga Nordamerika bröt sig loss från moderlandet ett par årtionden efter det sjuåriga kriget; omkring 1820 följde spanjorer och portugiser i Syd- och Mellanamer-

rika deras exempel. Det hör till historiens paradoxer att Kanada, under ett halvsekel efter erövringen övervägande fransk, är den enda amerikanska "koloni" som upprätthållit sambandet med huvudlandet i

Europa, låt vara att detta samband legalt steg för steg för-tunnats och att Kanada numera rent juridiskt är en helt själv-

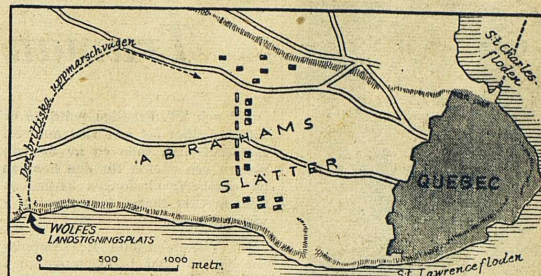
ständig stat. Några punkter i förklaringen till denna paradox bidrar till förståendet av det moderna Kanada.

Delvis kan förklaringen sägas ligga i tillfälliga, oberäknliga förhållanden, såsom de amerikanska invasionsförsökens misslyckande under frigörelsekriget mot England omkring 1780 och under 1812 års krig mot samma land. Under det förstnämnda kriget var också rivaliteten mellan de allierade amerikanerna och fransmännen av betydelse: Washington ville inte ha ett franskt Kanada vid de frigjorda koloniernas norra gräns, och fransmännen räknade med att ett engelskt Kanada skulle göra USA beroende av franskt stöd och därmed till en pålitlig bundsförvant.

Men de mera generella orsakerna är i detta sammanhang de intressanta. En av dem är den märkliga tolerans som England från början visade gentemot det härtagna franska Kanada. Efter erövringen bibehölls allt vid det gamla: lagar, religion, social och ekono-

misk struktur; den fransk-katolska befolkningen fick i själva verket större rättigheter än vad katolikerna i England hade vid denna tid. Krav på en politik av annan art har inte helt saknats; i den berömda rapport av år 1839 i vilken lord Durham

Frankrike efter erövringen; kvar blev bönder och präster, och det franska Kanada blev under lång tid — ja, har enligt mångas uppfattning förblivit — ett av Västerlandets mest utpräglat präststyrda samhällen. Här fanns ingen sympati för de

— DE BRITTISKA TRUPPERNAS POSITION UNDER SLAGET.
○ — FRANSKA

Karta över staden Quebec med omgivningar vid tiden för slaget på Abrahams slätter. Wolfes uppmarsch och truppernas stridspositioner markerade.

föreslog självstyrelse för Kanada utgick han från "att varje plan som genomföres för den framtida styrelsen av nedre Kanada (nuvarande provinsen Quebec) i första rummet måste gå ut på att göra det till en engelsk provins och att, med detta mål i sikte, herraväldet aldrig får läggas annat än i en engelsk befolknings händer". Denna linje blev likväl aldrig bestämmande; engelsmännen kom efter hand att dominera, inte genom sarrättigheter utan genom invandring. Och när det sedan gällde att successivt utveckla Kanadas självstyrelse var Englands politik generös och eftergiven, vare sig av rädsla för att Kanada skulle gå till USA, av bristande intresse för kolonier eller — i allt högre grad — på grund av en statskloket som i ett försvagande av den formella sammanhållningen sett det enda medlet att bevara en reell gemenskap.

Den franska folkgruppens speciella drag underlättade denna politik. I stor utsträckning återvände överklassen till

amerikanska koloniernas frigörelsevilja eller för den franska revolutionens idéer — här levde, om också under främmande furstar, det gamla fromma och konservativa Frankrike (löjligt nog aldrig upptäckt av de reaktionärer som i hemlandet rasat mot 1789 års idéer). Den franska nationalkänslan kom redan på grund härav aldrig att önska ett återvändande till Frankrike, och den reagerade livligt mot risken av ett försvinnande i det amerikanska folkhavet; vad man önskade var en inflytelserik, stor och sluten fransk folkgrupp eller rent av, på lång sikt, en ny förfrankning av Kanada. När det gällde att hålla fast vid England och att samtidigt vinna självständighet gentemot England kunde därför fransmän och engelsmän gå samman — den ena "nationalismen" stimulerade den andra till ansträngningar som utåt tedde sig som uttryck för en enhetlig attityd.

Detta historiska spel med i huvudsak fyra faktorer — fransk minoritet och engelsk majoritet, England och USA — har trots spänningen mellan landets två nationer under senare tid resulterat i uppkomsten av en kanadensisk nationalkänsla, som mera består i fasthållande vid en engelskorienterad självständighet än i kulturell och politisk samhörighet. Just under den senaste tiden har en säkrare balans nåtts än kanske någonsin förr: kampen mot kommunismen binder samman de kanadensiska folkgrupperna liksom de stater, USA och England, som sedan snart två århundraden varit rivaler om Kanada. Slaget på Abrahams slätter framstår inte som en historisk episod, utan som utgångspunkten för en utveckling som gör Kanada till en hörnsten i det demokratiska samarbetet och i det brittiska samväldet — den kanske starkaste garantin för att detta samväld skall bevara kraft till stora insatser.

HERBERT TINGSTEN